

غربالی در دست

«بررسی سرقت ادبی و هم‌سانی‌ها در شعر معاصر»

سیمه‌ی رابطانی

عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی

طباطبائی، سیدمهدی، ۱۳۵۳ -	:	سرشناسه
غربالی در دست «بررسی سرقت ادبی و هم‌سانی‌ها در شعر معاصر» / سیدمهدی طباطبائی.	:	عنوان و نام پدیدآور
تهران: سنایی، ۱۳۹۹.	:	مشخصات نشر
۳۲۰ ص.	:	مشخصات ظاهری
978-964-8746-78-5	:	شابک
فیفا	:	وضعیت فهرست نویسی
سرقت ادبی	:	موضوع
Plagiarism	:	موضوع
شعر فارسی -- قرن ۱۴ -- تاریخ و نقد	:	موضوع
Persian poetry -- 20th century -- History and criticism	:	موضوع
PN۱۶۷	:	۱ ده بندی
۸۰۸/۰۲۵	:	رده بندی دیویی
۷۲۸۰۴۹۵	:	شمار کتابشناسی

● غربالی در دست

بررسی سرقت ادبی و هم‌سانی‌ها در شعر معاصر

● سیدمهدی طباطبائی

عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی

صفحه‌آرایی: محمدکاظم کاظمی طرح جلد: روح ا.ا. داره

چاپ اول، ۱۳۹۹ شماریان: ۲۰۰ نسخه چاپ: احمدی

شابک: ۵ - ۷۸ - ۸۷۴۶ - ۹۶۴ - ۹۷۸ - 978-964-8746-78-5

دفتر: میدان انقلاب، خیابان اردیبهشت، نیش روانمهر، شماره ۱۵۲

تلفن: ۶۶۴۰۱۰۶۱ - ۶۶۴۱۰۷۱۹ فاکس: ۶۶۴۸۳۰۷۰ فروشگاه: ۳۳۹۰۳۲۷۲

فهرست

۷	فهرست
۱۱	درآمد
	فصل نخست، زمینه‌ها و مباحث پیرامون درخصوص شباهت‌های
۲۳	صوری - محتوایی و سرقت ادبی
۲۵	۱- ۱. عوامل مؤثر در شکل‌گیری شباهت‌های صوری - محتوایی
۳۹	۱- ۲. دلایل فزونی سرقت ادبی در شعر معاصر
	۱- ۳. نمونه‌هایی از واکنش‌ها نسبت به شباهت‌های
۴۴	صوری - محتوایی و سرقت ادبی در شعر معاصر
۴۵	۱- ۳- ۱. پروین اعتصامی و رونق کرمانی
۴۵	۱- ۳- ۲. نیما یوشیج و پرویز ناتل خانلری
۵۴	۱- ۳- ۳. محمدحسین شهریار و شعر معروف «علی ای همای رحمت»
	فصل دوم، بررسی، تطبیق و تحلیل آرای اندیشمندان درخصوص
۶۳	شباهت‌های صوری - محتوایی
۶۵	۱- ۲. شباهت‌های صوری - محتوایی و انواع آن

- ۶۸..... ۱-۱-۲. سرقت ادبی
- ۷۳..... ۲-۱-۲. عقد
- ۸۰..... ۳-۱-۲. حل
- ۸۰..... ۴-۱-۲. ترجمه
- ۸۷..... ۵-۱-۲. اقتباس
- ۹۷..... ۶-۱-۲. توارد
- ۱۰۵..... ۷-۱-۲. تقلید و استقبال
- ۱۲۸..... ۸-۱-۲. تلمیح
- ۱۳۳..... ۹-۱-۲. تضمین
- ۱۳۸..... ۱۰-۱-۲. برای ماتیسسم و گونه‌های مختلف آن
- ۱۶۵..... ۴-۲. رامتنت و گونه‌های مختلف آن
- ۱۶۷..... ۱-۲-۲. رامتنت
- ۱۶۸..... ۴-۲. فرامتنیت
- ۱۶۸..... ۳-۴-۲. سرمتنیت
- ۱۶۹..... ۴-۴-۲. بیش‌متنیت
- ۱۷۰..... ۵-۴-۲. بینامتنیت
- ۱۷۰..... ۱-۵-۴-۲. نقش باختین و کاربرد آن در کل‌گیری بینامتنیت
- ۱۷۴..... ۲-۵-۴-۲. بینامتنیت ژنت و انواع آن
- ۱۷۶..... ۱-۲-۵-۴-۲. نقل قول
- ۱۷۶..... ۲-۲-۵-۴-۲. ارجاع
- ۱۷۷..... ۳-۲-۵-۴-۲. سرقت ادبی
- ۱۷۷..... ۴-۲-۵-۴-۲. تلمیح
- ۵-۲. نمونه‌هایی از بینامتنیت صریح (آشکار) و ضمنی (پنهان) در شعر معاصر..... ۱۷۸
- ۱۷۸..... ۱-۵-۲. شواهد مثال بینامتنیت صریح (آشکار)
- ۱۸۴..... ۲-۵-۲. شواهد مثال بینامتنیت ضمنی (پنهان)
- ۱۹۰..... ۶-۲. تطبیق و تحلیل شباهت‌های صوری - محتوایی و ترامتنیت
- ۱۹۶..... ۷-۲. برزخ میان سرقت ادبی و شباهت‌های صوری - محتوایی

فصل سوم، تقسیم‌بندی و بررسی سرقت ادبی و هم‌سانی‌ها در شعر معاصر ... ۲۰۳

۱-۳. پیشنهاد الگوی جدید برای طبقه‌بندی سرقت‌های ادبی و

شباهت‌های صوری - محتوایی ۲۰۶

۱-۳. هم‌سانی‌ها ۲۰۹

۱-۳-۱. هم‌سانی در شکل ظاهری شعر ۲۱۴

۱-۳-۲-۱. هم‌سانی نوشتاری ۲۱۵

۱-۳-۲-۲. هم‌سانی زبانی ۲۲۰

۱-۳-۲-۳. هم‌سانی در شکل ذهنی شعر ۲۴۷

۱-۳-۲-۱. هم‌سانی‌های تصویری ۲۴۸

۱-۳-۲-۳. هم‌سانی‌های مفهومی و مضمونی ۲۶۳

۱-۳-۳. نقش شکل ظاهری در عینی‌شدن شکل ذهنی شعر ... ۲۷۶

۲-۳. سرقت ادبی ۲۸۵

۳-۳. سخن پایانی ۲۹۰

کتاب‌نامه ۲۹۵

الف. کتاب‌هایی که در داخل متن بدان‌ها ارجاع داده شده است ۲۹۵

ب. کتاب‌هایی که در پانویس صفحات، بدان‌ها ارجاع داده شده است ۳۰۲

ج. منابع زبان فرانسه ۳۰۶

د. مقاله‌ها ۳۰۷

ه. سایت‌ها ۳۰۸

نام‌نامه ۳۰۹

نام اشخاص ۳۰۹

نام کتاب‌ها و نشریات ۳۱۵

درآمد

سرقت ادبی از زیرِ پاچه‌های بلاغت اسلامی است که همزمان با شکل‌گیری متون و اشعار، در محفل ادبی به طرح بوده است؛ تا جایی که کمتر شاعری است که تلخی این شرنگد را چشیده باشد. «از کهن‌ترین روزگاران، پس از استقرار سلسله‌های ایرانی که زبان و فکر ادب فارسی بنیان گرفت و ریشه استوار ساخت و آثاری نامدار با چهارپایی درختان چون: روزبه دادویه (ابن مقفع)، رودکی و فردوسی و ابوریحان بیرونی و محمد زکریای رازی و طبری و فارابی... در گستره زبان به منصه ظهور رسید، تا امروز که زبان فارسی تحولات بسیار از فرازها و فرودها از سرگذرانیده است و بی تردید هم اینک روی در گسترش دارد، مقوله‌ای در "باب انتقالِ مطهر به..." است و منازعه و منازعاتی در گرفته است.»^۱

تاریخ ادبیات فارسی و تذکره‌های ادبی هم حکایت‌هایی از شعرزدی تا شاعر دزدی را در خویش جای داده‌اند تا از گستردگی دامنه این مقوله در ادب فارسی خبر دهند. البته این گستردگی، بیشتر، روایت‌هایی از سرقت ادبی را دربرمی‌گیرد، نه حدود آن را؛ به‌گونه‌ای که می‌توان ادعا کرد که در

تاریخ ادب فارسی، «سخن از سرقت و اتهام سرقت بسیار است، اما بحث از حدود آن کمتر دیده می‌شود.»^۱

با پیشرفت جامعه و تغییر نگرش‌ها نسبت به سرقت ادبی، انجام پژوهشی در این مقوله ضروری می‌نمود که این پژوهش، براساس نیازسنجی به عمل آمده و با تکیه بر شعر معاصر انجام می‌گیرد.

مهم‌ترین ضرورت انجام این پژوهش، روند رو به رشد سرقت ادبی و شباهت‌های صوری - محتوایی در شعر معاصر است که در ابتدای فصل نخست به تحلیل آن پرداخته خواهد شد. نکته دیگر، انجام نگرش پژوهشی، علمی و منطقی و منطبق بر این حوزه است. با وجود اینکه بررسی این موضوع در تمام دوره‌های ادبی، اهمیت ویژه‌ای داشته است و متون ادبی، بلاغی و تذکره‌ها، بخشی از مباحث خود را به سرقت‌های ادبی و شباهت‌های صوری - محتوایی اختصاص داده‌اند، کیفیت و کمیت این رویکرد به گونه‌ای نبوده است که مقبول خاطر پژوهشگران این حوزه باشد: «در شعر فارسی، مسأله سرقات، که خود به بحث قرار گرفته و این موضوع نیز مانند دیگر مباحث نقد ادبی، جز به گفتار اشارتی کوتاه در خلال شعرها، یا بعضی تذکره‌ها، هیچ‌گاه به صورت تحلیلی دقیق علمی و با ارائه شواهد [مطرح] نشده است.»^۲

البته در مقام مقایسه نظم و نثر فارسی باید گفت که، دال کوشش علمای بلاغی در تعریف و تحدید موضوع، وضعیت پژوهش در خصوص سرقت ادبی در نظم، بسیار به سامان‌تر از نثر است.

از دشواری پژوهش در این حوزه نیز نمی‌توان به سادگی گذشت چراکه از طرفی، شناخت سرقت شعری و تشخیص آن از شباهت‌های

۱. نقد ادبی در سبک هندی، ۱۰۱.

۲. صور خیال در شعر فارسی، ۲۰۶.

صوری - محتوایی امر آسانی نیست؛ و از طرف دیگر، ذکر نمونه‌هایی از این جریان ضدفرهنگی در عرصه شعر معاصر، پیامدهایی را به دنبال خواهد داشت؛ چراکه برخی از شاعرانی که مجموعه اشعارشان بررسی می‌شود، در قید حیات به سر می‌برند و ممکن است آزردهایی برای آنان به وجود آید.

مؤلف کتاب از معنا تا صورت، مهم‌ترین دلایل دشواری شناخت سرقت هنری و ادبی را این‌گونه برشمرده است:

۱. «این مسأله امری است کاملاً ذهنی و انتزاعی و مانند پسته نیست که در باغ همسایه باشد و از آن عیناً آن را دید که کسی چیده و دزدیده است. ۲. بسیاری از ذهن‌ها در احوال و احوالی که در محیطی مناسب و مشابه قرار گیرند، ای بسا که به یک تجربه همگون و مشابه دررسند و صرفاً تقدّم زمان، دلیل آن اتفاق باشد و سرقت دومین از اولین نیست، حتی اگر در یک مکان و زمان رخ دهد؛ اما باشد و حتی اگر آثار نخستین را دومین خوانده باشد.

۳. اطلاعات داخلی ذهن و داده‌هایش مثل ماشین مکانیکی نیست که هر کدام در کنار همدیگر باشند و وظیفه خاص خود را داشته باشند؛ مجموع معرفت ذهنی انسان، به صورت کامل در حمله اثر تأثیر و تأثر دارند و ای بسا که خواندن و فهم یک مسأله ریاضی، یک ابداع هنری در ذهنی بیافریند و برعکس. بنابراین شناخت سرچشمه‌های ابداع هنری و ادبی، فوق‌العاده امری سنگین و دشوار است و به راحتی با دیدن برخی متشابهات، نمی‌توان حکم به اخذ و اقتباس کرد.

۴. نوع برخورد شاعر و ادیب در هنگام اخذ و اقتباس هم بسیار مهم است، اگر کسی نکته‌ای را در کتابی می‌بیند و آن را زیباتر و بهتر از گوینده نخستین مطرح می‌کند، نمی‌توان بدان کار سرقت گفت.

۵. مقلدان کامل و کور، درحقیقت، دزدان واقعی هستند؛ چه بی هیچ کوشش و تلاشی از ثمرات افکار و رنج دیگران ارتزاق فکری و مادی می‌کنند، حال آنکه متأسفانه به این‌ها نام دزد داده نمی‌شود. هر ذهنی باید بکوشد که وقتی از رنج و خلاقیت دیگران مایه می‌گیرد، مقداری هم از خود مایه بگذارد و صرفاً از زبان و دهان دیگران - پیدایا پنهان - نخورد.

۶. دزدی‌های ادبی انواع و اقسام فراوان دارد: دزدی مستقیم، دزدی شعر و کتا - دزدی شاعر و نویسنده، دزدی مطالب و موضوعات، دزدی دست‌نویس‌ها ...»^۱

واکنش‌هایی هم که برخی شاعران در قبال نقد اشعارشان نشان داده‌اند، انجام برهش را با تردیدهایی مواجه می‌کرد و موجب تشویش خاطر می‌شد. برای نمونه آن زمان که براهنی در مقاله تقریباً تند «مرتب مرگ»، ابتهاج، کسرایی، شادمان و نادریور را به عنوان افرادی که دوران شاعری‌شان سپری شده است معرفی کرد، عصبانیت و واکنش این‌گونه آن‌ها را در پی داشت: «کسرایی شاعر زدن و فحش دادن ... نادریور هم شروع کرد به مقاله‌نویسی و ملاحظه و مقابله با براهنی و من هم یک سری مقاله نوشتم با اسم مسخار، الف گوهری» که طنز و مسخرگی و دست‌انداختن بود. اسم مقالات بودایا و محک که در چند شماره مجله روشنفکر چاپ شد. تو اوّل مقاله گنج‌سعر امروز ایران دستخوش یک احوال شده که باید به اون پرداخت و ما از یکی از این سرکرده‌های دسته‌های شعری، یعنی آقای براهنی شروع می‌کنیم و از اولین کتاب و اولین مصراعش شروع کردم و پرداختم به این موضوع که کجا تصویرش اشکال داره و کجا وزنش خرابه و بعد که ادامه دادم،